

ARAP BAHARI'NIN SONRASI

Duke Üniversitesi öğretim üyesi, ekonomist Timur Kuran'a göre, Arap Baharı sürecindeki Ortadoğu'nun politik liderliği için güçlü adaylardan biri Türkiye...

✍ METİN UNDER

ABD'nin Duke Üniversitesi öğretim üyesi, ekonomist ve *Yollar Ayrılırken-Ortadoğu'nun Geri Kalma Sürecinde İslam Hukukunun Rolü* kitabının yazarı Prof. Timur Kuran, kısa vadede olmasa da uzun vadede Ortadoğu için iyimser. Kuran, en büyük ekonomik güç olarak Türkiye'nin bölgenin politik lideri olabileceği görüşünde.

Arap Baharı'yla birlikte Mısır'da İslami finansın güçlendirildiği bir ekonomik model arzulayan Müslüman Kardeşler'in desteklediği bir yönetim var. İslami finansı kayda değer bir seçenek olarak görüyor musunuz?

İslami finans, finans dünyasına devrim getiren bir sistem değil. Teoride farklar olsa da pratikte bugün İslam Bankası'nın işleyişiyle kendisine İslamcı kimliği vermeyen, uygulamalarının faize dayandığını gizlemeyen, geleneksel bir bankanın işleyişi arasında önemli bir fark yok. Bunu laik düşünürler gibi İslamcı düşünürler, İslam iktisatçıları da söylüyorlar. Dolayısıyla Mısır'ın, çok derin ekonomik problemlerini İslami finans yoluyla çözebileceğini düşünmek çok gerçekçi olmaz.

Bugün İslami finans nerelerde başarıyla uygulanıyor?

Piyasada güven duygusunun güçlü olduğu ülkelerde kâr

payına dayalı finans modelleri yürüyebiliyor. Bunların çoğu Batı Avrupa ve Doğu Asya'daki gelişmiş ülkeler, ABD ve Kanada. Güven duygusunun zayıf olduğu Ortadoğu gibi yerlerde kâr payına dayalı finans, krediyi veren kuruluş için kârlı olmuyor. Çünkü yolsuzluklar çok fazla. 1970'li yıllarda kâr payına dayalı finans yapmaya çalışan Arap bankalar bunun yürümeyeceğini gördüler. Arap dünyasında piyasalardaki güven o döneme göre artmadığına göre 1970'lerde yürümeyen İslami finans modelinin 2013'te yürüyebileceğini beklemek hayalcilik olur.

Arap Baharı sonrasında Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri küresel dünyaya nasıl eklemlenebilir?

Şu anda Arap dünyasının dünya ticaretindeki payı -petrol dahil- çok az. Petrolü çıkardığımızda da yok denecek kadar





az. Arap dünyasının küresel ekonomiye eklemlenebilmesi için ticaretinin artması; bunun için de yeniliğe açık şirketlerle donanması, entelektüel ortamını geliştirmesi, kişisel hürriyetleri de artırması gerekiyor. Bütün bunlar olursa, kalburüstü Arap girişimcileri Avrupa'ya, Amerika'ya, Türkiye'ye gitmek yerine Arap dünyasında kalacaktır. Arap dünyası dışından da Arap dünyasına kaynaklar akacaktır. Bunların gerçekleşmesi için en az 10 yıla ihtiyaç var. Reformlar yapılsa bile çok kısa vadede Arap dünyasının küresel ekonomide önemli bir yer tutması beklenmemeli.

Herhalde en başta politik yapının güçlendirilmesi gerekecek?

Arap dünyasının politik yapısı beklentileri karşılamıyor. Demokratik hakların genişlemesini isteyen halk kesimleri var. Ancak kalıcı bir demokrasinin kurulması, güçlü bir si-

vil toplumun kurulmasına bağlı. Bu da kurumsal altyapının tamamlanmasını gerektiriyor. Köklü bir demokrasiye sahip ülkelerde sivil toplumun birçok nesil süren bir süreçle ortaya çıktığını görüyoruz. Türkiye'de sivil toplum Arap dünyasına göre güçlüyse bunun bir nedeni, kuruluşunun 19'uncu yüzyıl ortalarında başlaması.

Yeni bir model arayışında Arap Baharı ülkelerinin şeriatı da yeniden yorumlamaları gerekmeyecek mi? Bunu başarabilecekler mi?

Şeriatın ekonomik kuralları Ortaçağ ürünü. Modern şirketlerin yönetimine uymuyorlar. Ortadoğu'dakiler dâhil günümüzün tüm ekonomilerinde kritik rol oynayan tüzel kişilik kavramı bile şeriatla yok. Şeriatın çağın gereklerine en azından ekonomik alanda yanıt vermediği görüşü yeni de değil. Gerek Osmanlı Devleti'nde gerekse Mısır'da hem üst

“Arap dünyasında kalıcı bir demokrasinin kurulması için güçlü bir sivil toplum, bunun için de kurumsal altyapının inşa edilmesi gerekiyor”

düzy yöneticiler hem de aydınlar 19'uncu yüzyılda bunun bilincindeydiler. 10'uncu yüzyıldan beri en azından ekonomik alanda fazla gelişmeyen şeriatı çağa uydurmanın çok zaman alacağını ve kazanılması güç savaşimler gerektirdiğini düşündüklerinden şeriatı yeniden yorumlama yerine, gerekli hukuku dışarıdan almayı yeğlediler. Günümüze dönersek, şeriatın yeniden yorumlanması hemen olacak bir süreç değil. Sonuçlarının ancak uzun vadede alınabileceğini bilmek gerekir. Mısır'da, Tunus'ta, Suriye'de ve diğer Arap ülkelerinde işsizliğe, yoksulluğa, eğitim hizmetlerinin yetersizliğine çözüm bekleyen yığınların gerekli sabrı göstermeyeceklerdir.

Arap Baharı'nın etkilediği tüm ülkelerde İslami ilkelere dayanan bir rönesans tartışması yaşanıyor. Böyle bir rönesansın mümkün olduğuna inanıyor musunuz? İslamcı ekonomistler dahil olmak üzere İslamcı

düşünürler, şeriatı modernize etmek için çabalarını nerelere odaklamalı?

Bir rönesans mümkün olsa da bunun büyük ölçüde İslami ilkelere dayandırılması mümkün değil. Arap dünyasının ve daha geniş Müslüman dünyasının ekonomik olarak rekabetçi, entelektüel olarak canlı ve politik açıdan sağlıklı olması şeriate dönmekle sağlanamaz. Tüm cevapları şeriatın sınırları içinde arama bağımlılığından vazgeçmek gerekiyor. Yaklaşık 200 yıldır şeriat hiçbir ekonomik sistemde önemli bir rol oynamadı. Artık güncel de değil. Bu yüzden aile meseleleri ve veraset gibi birkaç alan dışında hiçbir ülkede uygulanmıyor. Eğer şeriat 21'inci yüzyılda ekonomik ve politik yaşamda uygulanacaksa geniş biçimde değiştirilmesi gerekir. Er ya da geç İslamcılar şeriatın sınırlarını ciddiyetle tartışmaya başlayacak. Bu da Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki entelektüel yaşamın yeşermesini sağlayacak. Birçok ekonomik ve politik çözüm İslam'a uygunluk endişeleriyle sterilize edilen söylemler yerine serbest tartışmayla ortaya çıkacak.



Arap Baharı'nda demokrasi için uzun yıllar beklemek gerekecek o zaman?

Demokrasiye geçiş, sivil toplumun güçlenmesi ve modern ekonominin geliştirilmesi kolay olmayacak. Bunların sancılı süreçler olduğunu kabullenelim. İster istemez kimi ülkelerde yeni diktatörlükler kurulacak. Mısır gibi bir ülkenin bir ya da birden fazla diktatörlükten geçmeden kalıcı bir demokrasi kurabileceğini sanmıyorum. Türkiye'de Tanzimat'la başlayan bu süreçler zor dönemlerle doludur. Askeri darbeler oldu, zaman zaman verilmiş özgürlükler geri alındı. Benzer iniş-çıkışlar Arap dünyasında da yaşanacaktır.

O nedenle de bölgeye dair çok fazla pembe tablolar çizmemek mi gerekir?

Kısa vadeli pembe tablolar çizmemek lazım ama uzun vadede ben iyimserim. Çünkü politik gelişme için gerekli sivil toplumun altyapısı büyük ölçüde hazır sayılır. Güçlü bir sivil toplumun oluşması ve özel sermaye kesiminin kendi gücünü duyurabilmesi için korporasyon hukuku, tüzel kişilik, büyük şirketlerin kurulabilmesi gerekiyor. Bunlar bütün Arap ülkelerinde mevcut. Onun için sivil toplum gelişmesini sürdürecektir. Ve eğer Mısır'daki süreç diktatörlükle sonuçlanırsa demokrasi uğruna Mübarek'in devrilmesine emek veren insanlar bundan ders çıkartacaktır. Organize olmadan halk ayaklanması yapılabileceğini fakat kalıcı olarak iktidara gelinemeyeceğini anlayacaklar. Müslüman Kardeşler 1930'lardan beri organize oldukları için Mübarek'in devrilmesinden sonra kolayca iktidara geldiler. Ne Mısır'da ne de Tunus'ta halk ayaklanmalarında hiçbir sivil toplum kuruluşu önemli bir rol oynamadı. Mübarek rejiminden bıkmış usanmış, artık patlama noktasına gelmiş, bir bölümü işsiz insanlar sokağa çıkıp iktidarı devirdi. Bu insanlar evlerine döndüğünde politik güçleri de erimiş oldu. Ayaklanmaları takip eden seçimlerde hiçbir laik adayın güçlü altyapısı yoktu.

Arap Baharı sürecinden geçen Libya ve Mısır gibi ülkelerde Türkiye modeli örnek gösteriliyor. Nasıl bir Türkiye modeli görüyor bu ülkeler önlerinde?

Türkiye modeli derken aslında biri ekonomik diğeriye politik, iki model düşünülüyor. Türkiye ekonomik modeli, petrolü olmayan bir ülkenin ekonomisini dışarıya açarak endüstrisini güçlendirmesi ve ihracatını hızla artırması olarak düşünülüyor. Tunus ve Lübnan dışında yurtdışına

kayda değer endüstriyel ürün ihraç eden Arap ülkesi yok. Dolayısıyla petrolü olmayan ülkelerin yaşam standardı Afrika seviyesinde. Türkiye, petrol üretmeden ilerleyebilmiş, tarımdan endüstriye geçiş yapabilmiş büyük bir ülke. Tabii ki bu geçişi başaran tek ülke değil. Brezilya var, Güney Kore var, Malezya var. Türkiye'nin öne çıkmasının nedeni, bölgede bulunması ve Arap dünyasıyla ortak bir geçmişe sahip Müslüman bir ülke olması. Demek ki Türkiye ekonomi modeli aslında Türkiye'ye özgü bir model değil.

Türkiye politik modeline geçelim...

Türkiye politik modeli, otokrasiden demokrasiye bir geçiş modeli. Yine bunun da tek örneği Türkiye değil ama ön koşulların Arap dünyasındakilere benzediği bir ülke Türkiye.

Hangi şartları kastediyorsunuz?

Türkiye'de demokrasi önündeki bir engelin İslamcılık ya da muhafazakâr müslümanlar olduğu düşünülüyordu. İslamcılığın demokrasiyi ortadan kaldırmaması için ordunun bir dizi kurallar getirerek demokrasiyi koruması yoluna gidildi. Aynı engelin bugün Mısır'da, Tunus'da, hatta tüm Arap ülkelerinde mevcut olduğu düşünülüyor. Bu nedenle kimliği laik olsun, ılımlı Müslüman olsun demokrasi isteyen Araplar İslamcı diktatörlük arzulayan grupların güçlenmesinden korktuklarından, Türkiye'nin uzun süre uyguladığı askeri vesayet sistemini ileride kaldırılmak üzere Arap dünyasına monte etmeyi düşünüyorlar. Türkiye politik modelinden kastettikleri bu. "Kısa vadede ordu demokrasiyi korur, şartlar hazır olduğunda Türkiye örneğindeki gibi ordu politika dışına itilir" deniyor.

Arap Baharı sonrasında sular durulduğunda Türkiye ve bölge ülkeleri arasında nasıl bir işbirliği gelişebilir?

Türkiye'nin en büyük kazancı ticaret yoluyla olur. Bölge içi ticaret son derece sınırlı. Arap ülkelerinin birbirleriyle yaptığı ticaret, Avrupa ile yaptıklarının çok altında. Türkiye ile ticaretlerinin daha artması mümkün. Arap dünyasının politik istikrara kavuşması tabii Türkiye ile olan ticaretini körükleyecektir. Türkiye, Doğu Akdeniz'in en büyük ekonomik gücü olarak, politik gelişmesini sürdürürse Ortadoğu'nun politik lideri de olabilir. Türkiye'nin örnek alınmasını isteyen kesimler var birçok Arap ülkesinde. Bu durum Türkiye'ye nüfuz sağlıyor, Türkiye'nin dünya politikasındaki ağırlığını artırıyor.

"Arap dünyasının küresel ekonomiye eklemlenebilmesi için ticaretin artması; bunun için de yeniliğe açık şirketlerin kurulması, entelektüel ortamın gelişmesi, kişisel hürriyetlerin artırılması gerekiyor"